Dialog jako převratné setkání [1994]

Stále si ještě plně neuvědomujeme, které to byly ty nejdůležitější kroky v minulosti lidstva. Někdy je tomu tak proto, že se nám něco jeví jako tak samozřejmé, že nám ani nenapadá, že to někdy muselo být vynalezeno nebo objeveno, jindy dokonce proto, že o tom dosud vůbec nevíme, že jsme si to ještě neuvědomili anebo že jsme to už dávno zapomněli. Tak např. si málokdo připouští, že archaičtí lidé dovedli myslet, ale že jim ještě chyběly pojmy. Na jedné straně si ani nejsme dost přesně vědomi, v čem vlastně ta pojmovost našeho myšlení spočívá, a na druhé straně nám chybí fantazie, abychom si dokázali představit, jak se s někým můžeme domluvit bez pojmů. Pojmovost je řeckým vynálezem a my jako Evropané myslíme už jako dědicové řeckých tradic převážně pojmově, i když to s tou pojmovou přesností zase moc nepřeháníme. Tu přenecháváme hlavně přírodovědcům a matematikům.

Jedna z nejdůležitějších funkcí pojmů spočívá v upevnění distance mezi akty neboli výkony našeho myšlení a tím, k čemu se vztahují. To je velice užitečná záležitost, ale nese s sebou také některé neblahé následky, které ani stará řecká tradice, ani dosavadní tradice evropského myšlení nedovedou odstranit. Myslet v přesných pojmech znamená chápat všechno jako předměty; proto mluvíme o tzv. předmětném nebo lépe zpředmětňujícím myšlení. Takové myšlení se úžasně osvědčilo ve vědách, které zkoumají neživou přírodu, ale má značné potíže ve vědách biologických a vede k těžkým chybám tam, kde jde o člověka. Ale již Řekové, kteří vynalezli pojmy, vynalezli také něco, co alespoň naznačovalo, že je možná ještě jiná cesta než cesta myšlenkového zpředmětňování. V těch starých dobách, kdy pojmové myšlení bylo ještě v počátcích a kdy okouzlovalo svými skvělými výkony a nádhernými perspektivami do budoucnosti, nebyl tento druhý vynález dostatečně filosoficky interpretován. Dlouhá tradice zpředmětnující pojmovosti nedovolovala ani v následujících staletích a více než dvou tisíciletích, aby byly podniknuty dosti hluboké reflexe, jež by dokázaly ukázat, že pojmovost a pojmy jsou pro myšlení pouhým nástrojem, ale skutečnou perspektivou že je to, oč v každém vážném a sebe si dostatečně uvědomujícím myšlení vposledu jde. A to je pravda, nikoliv pouhá formální logičnost, jakou právě pojmy umožnují. Tím druhým řeckým vynálezem je dialog.

Na první pohled se nám může zdát, že na dialogu nic tak zvláštního není. Dialog je totiž vlastně rozhovor dvou nebo více lidí. Lidé spolu přece mluvili odedávna, proč by to měl být nějaký vynález? Dialog, rozumí se pravý dialog, se vyznačuje jednou zcela mimořádnou okolností, spočívající v přesvědčení lidí na dialogu se podílejících, že se nejenom mohou od druhých něco dozvědět, tj. že to, co ví jeden z účastníků dialogu, může být sděleno účastníkům ostatním. Pravý dialog je vždycky spojen s přesvědčením a nadějí, že se v jeho průběhu a na jeho základě účastníkům objasní také něco, co žádných z nich předem nevěděl. Jinak řečeno, lidé, kteří vstupují do opravdového dialogu, jsou připraveni naslouchat nejenom druhým účastníkům dialogu, ale také něčemu navíc, totiž pravdě, která je všechny osloví, aniž by ji někdo z nich musel předem znát.

Řekové se pokoušeli tuto zkušenost různě filosoficky interpretovat, ale bez úspěchu. Jejich výklady pro nás postrádají nezbytnou přesvědčivost. Ale dialog jako určitou cestu k pravdě resp. jako takové uspořádání myšlenkové spolupráce několika lidí, které jako by dokázalo ustavit nezbytné podmínky k tomu, aby se ozvala sama pravda a aby se nechala poznat a vyslovit, se Řekům zdařilo nám Evropanům odkázat a předat. Spolu s ním nám předali ovšem také úkol, tuto pozoruhodnou a zcela mimořádnou zkušenost také nově interpretovat. A tu je třeba říci, že zejména v posledních dvou staletích se dialog jako zvláštní fenomén stává vždy častěji tématem reflexí a úvah. Bylo by dokonce možno říci, že na tom, jak nějaký myslitel interpretuje sám tento jev, tj. samu povahu, strukturu a

smysl dialogu, se vlastně rozhoduje, jaký je filosof a zda vůbec je filosof. Zkráceně bychom mohli říci, že dialog je místo, v němž se člověk, který se dialogu účastí, učí naslouchat druhému člověku, aby se připravil k čemusi ještě mnohem závažnějšímu a všechny mezilidské vztahy otevřenosti dalekosáhle přesahujícímu, totiž aby se připravil zaslechnout a naslouchat samotné pravdě, kterou ještě nikdo neříká, ale která se někdy jakoby z ničeho nic vyjevuje tam, kde si lidé vzájemně vskutku naslouchají a kde jsou sdostatek znalí a vzdělaní, aby poznali, že nejde jen o nějaký subjektivní nápad jednoho z nich.

Český rozhlas, 20. 1. 1994